

УДК 378: 37.091

І. М. ЗАБІЯКА

кандидат педагогічних наук

Луцький національний технічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Статтю присвячено обґрунтуванню сутності поняття академічної культури в контексті її формування у студентів вищих навчальних закладів. З'ясовано, що культурологічний підхід відображає європейську філософію освіти і підготовки нового типу фахівця-дослідника, виразняючи набір інноваційних інваріантів професіоналізму таким складником, як академічна культура.

Ключові слова: академічна культура, цінності академічної культури студента, професійна підготовка, професійна компетентність, глобалізація вищої освіти, економіка знань.

Сьогодні диктує потребу в діяльних, інтелектуально й духовно розвинутих фахівцях, котрі орієнтуються в численних науково-технічних новаціях, пропонують власні новаторські ідеї, вміють швидко порівнювати, аналізувати й оцінювати, мобільно знаходять ефективні та обґрунтовані рішення, критично і творчо мислять, володіють основами інформаційних технологій і способами їх використання у професійній діяльності. Нова компетентнісна парадигма освіти ставить за мету формування такого фахівця, котрий гармонійно поєднує освіченість, духовність, професіоналізм, моральну вихованість, розвиток особистості відповідно до духовних цінностей національної і загальнолюдської культури.

У сучасних культурно-освітніх реаліях особливо актуальним є твердження академіка С. Гончаренка про те, що повноцінно захищеною в соціальному плані може бути лише широко, фундаментально освічена людина, здатна гнучко перебудовувати напрям і зміст своєї професійної діяльності у зв'язку зі змінами виробничих технологій або вимог ринку праці [2]. Однак, не слід абсолютизувати прагматичні підходи до розуміння життєвої і професійної стратегії особистості XXI ст., “потрібно розширити розуміння пізнання як реалізації не тільки прагматичних завдань, але й руху до подолання скінченності людського існування, намагнічуючи його вічність” [5, с. 5]. Глобалізація, інтернаціоналізація освіти, орієнтація на економіку знань та їх капіталізація – головні виклики сучасності, що постають перед вищою освітою й актуалізують культурологічно-ціннісні підходи до модернізації її мети і змісту, оцінювання якості та конкурентоспроможності. Значені тенденції розвитку та трансформації системи вищої освіти як у національному, так і міжнародному контексті посилюють увагу науковців до проблеми формування академічної культури студентів.

На сучасному етапі проблема формування академічної культури в педагогічних контекстах знайшла своє відображення в наукових працях Н. Гордієнко, А. Прохорова, О. Семеног, І. Сизової, П. Скота, І. Томашевської, О. Фаст, М. Шиверських та ін. Засадничими для методологічного осмислення проблеми є публікації провідних науковців України С. Гончаренка, В. Лугового, Н. Ничкало, О. Слюсаренко, Ж. Таланової, у яких обґрунтована унікальна роль нової генерації молодих дослідників в умовах глобальної змагальної взаємодії, акцентовано увагу на якості та конкурентоспроможності вищої освіти, досвіді світових лідерів вищої школи із найпотужнішим університетським потенціалом.

Зважаючи на актуальність окресленої проблеми, *мета статті* полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності поняття академічної культури в контексті її формування у студентів університету в умовах глобалізаційних освітніх процесів.

Тенденції глобалізації та інтернаціоналізації в сучасній вищій школі увиразнили низку викликів, які не могли не вплинути на зміну цінностей академічної культури. До них належать:

- інформаційна культура, яка формується в умовах економіки знань;
- академічна революція, ознаменована включенням підприємницької функції в діяльність ВНЗ і появою концепції підприємницького університету;
- посилення конкуренції на внутрішньому і міжнародному ринках наукових та освітніх послуг.

Значний вплив на розвиток сучасної вищої освіти справило формування суспільства сучасних знань, у якому головним фактором і ресурсом розвитку виступає фундаментальне знання, а його обмін, використання можуть стати основою духовного і матеріального добробуту.

У контексті зазначених тенденцій і факторів відбуваються суттєві зміни в цінностях академічної культури вищої школи – формуються нові, постакадемічні, цінності, а разом із ними нова академічна культура.

У тлумачних словниках знаходимо такі визначення поняття “академічний”: навчальний (якщо мається на увазі вищий навчальний заклад); суто теоретичний; такий, що наслідує традиції, зразки; почесний, кращий. Ключовими концептами цих дефініцій, як бачимо, є знання, теорія, традиція, зразок, визнання.

Аналіз корпусу спеціальних текстів засвідчив відсутність єдиного визначення цього поняття: “сукупність норм і цінностей освітньої і наукової діяльності університету” [7], “...передусім культура моральності і служіння суспільству” [11], “...оволодіння різними способами навчально-пізнавальної та навчально-дослідницької діяльності, готовність до переходу від теоретичного до практичного навчання” [3], професійна субкультура наукового співтовариства [4].

Очевидно, що в основі проаналізованих визначень лежить розуміння академічної культури як ціннісно-нормативної основи здійснення особливого виду людської діяльності, пов'язаної з пізнанням (знанням).

Академічну культуру прийнято розуміти як сукупність норм і цінностей освітньої і наукової діяльності університету. Класичні академічні цінності вищої освіти сформувались разом із класичною моделлю університету індустріального суспільства (академічна свобода, єдність дослідження і викладання тощо). Характерним є і те, що цінності наукового дослідження згодом було доповнено цінностями етосу науки, сформульованими Р. Мертоном та Б. Барбером у другій половині ХХ ст. [10]. Сьогодні до традиційних академічних цінностей зараховують критичне мислення, неприкладну науку, академічну (інтелектуальну свободу), відданість інтересам правдивого знання, автономію, визнання науковим співтовариством, публікацію в авторитетних виданнях тощо. Зазначені цінності характеризують не окремі нації та регіони, не конкретні інститути, а мають універсальний характер.

Думки сучасних науковців сходяться на тому, що академічна культура – це передусім етична культура і служіння суспільству. Найбільш релевантно сучасне розуміння цінностей академічної культури було сформульовано у Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в ЄС: “Ключовими принципами добросовісного академічного співтовариства є чесність, довіра, прямота, повага, відповідальність і підзвітність” [1].

До основних цінностей академічної культури віднесено:

- інтелектуальна свобода і соціальна відповідальність;
- моральна відповідальність самостійних дослідників і вчених не тільки за процес дослідження (вибір теми, методи і порядність), але і за його результати;
- прагнення окремих наукових об'єднань до співпраці у світовому масштабі;
- право вчених вільно висловлювати свої думки про наукові та етичні аспекти дослідницьких проєктів і їх результатів, право також уникати участі в проєктах, які суперечать їх переконанням, цінностям;
- самоцінність інтелектуальної роботи незалежно від термінів одержання результатів.

У наукових працях, присвячених вивченню зарубіжного досвіду організації вищої освіти, усталеним виявився підхід, згідно з яким, поняття академічної культури трактується в досить вузькому розумінні, а саме як відмітна ознака конкретного науково-освітнього закладу. Наприклад, дослідження проблеми формування академічної культури у Великобританії та Фінляндії засвідчило наявність множини “академічних культур”, кожна із яких відображає специфіку окремої освітньої установи. Нерідко зазначене поняття зводиться винятково до етосу науково-освітнього співтовариства або ототожнюється із професійною етикою [12].

У дослідженні Дж. Соненфелда із Єльської школи менеджменту (Yale School of Management) виокремлено такі типи академічної культури, як:

- “Бейсбольна команда” (baseball team) – провідні успішні працівники вважають себе “вільними гравцями”, за яких борються працевластувачі;
- “Клуб” (the club) – працівники відрізняються відданістю своїй організації та командною роботою;
- “Фортеця” (the fortress) – працівники не захищені правилами і працюють “як під час воєнних дій”;
- “Академія” (the academy) – довготривала співпраця та професійна майстерність [цит. за: 13].

Таким чином, академічна культура розглядається в зарубіжних працях переважно як готова модель поведінки і діяльності, зміст якої є очевидним.

Проблема формування академічної культури як наукового феномену в сучасних суспільно-економічних та освітніх реаліях є складною, її розв’язання потребує комплексного та міждисциплінарного підходів, про що свідчить розмаїття соціологічних, економічних, філософських, психологічних та педагогічних досліджень.

Із погляду соціологічних досліджень зміст і потенціал академічної культури розкривається завдяки досягненню якісно нової, видозміненої відповідно до потреб суспільства знань місії університету. Розуміння академічної культури як пріоритету дасть змогу підтримати цінність університетської освіти і професійних знань, уможливить формування нової наукової еліти країни.

У соціологічних дослідженнях поняття академічної культури вивчається у взаємозв’язку із теорією соціалізації, концепцією П. Бурдьє, згідно з якими результат соціалізації залежить від утворення специфічного габітуса (академічної культури) вищої школи. Функції новоутвореного габітуса виявляються у формуванні диспозицій студентів, реалізація яких згодом приводить до формування автентичного способу конструювання дійсності, впливаючи на самоідентифікацію особистості в життєвій перспективі. Зміст поняття “габітус” зарубіжна учена І. Сізова трактує як модель сприймання, мислення, систему цінностей і зумовлені ними дії (комунікації, зв’язки, відносини тощо) [9].

Слід підкреслити, що габітус (академічна культура) указує на особливості індивідуального стилю поведінки, будучи поняттям суспільним, а не особистісним. У такий спосіб індивід засвідчує свою належність до групи, а габітус розуміється як результат соціалізації. Водночас соціалізація студентства тісно пов’язана із такими поняттями, як “соціальний статус”, “роль”, “ідентичність”.

Основою університетської ідентичності є оволодіння спеціальними компетенціями наукової роботи і професійної діяльності. Студентська ідентичність утворюється шляхом процесів єднання в студентському середовищі, розвитку солідарності, а також інтеграції в студентську субкультуру з її системою цінностей. Отже, з позиції соціологічної науки, академічна

культура є специфічним габітусом, який впливає на соціалізацію студентів, формування їх етичних та світоглядних установок, системи професійних та наукових цінностей, особистісної ідентифікації.

За результатами аналізу теоретичних досліджень з окресленої проблеми, до сфери академічної культури можна зарахувати:

- академічну діяльність – навчальну (читання лекцій, організація самостійної роботи студентів, керівництво науковою роботою студентів, методична робота викладача) та наукову (теоретичні дослідження, архівна робота, лабораторні досліди та експерименти, опитування, польові дослідження, експедиції тощо);

- академічні інститути (університет, наукове товариство, дослідний інститут, бібліотеки й архіви, фонди, лабораторії, віртуальні науково-освітні портали тощо);

- академічне письмо (написання публіцистичних, популярних, наукових, методичних, кваліфікаційних текстів у формі статті, есе, доповіді на конференції, дипломної роботи, дисертації, монографії, наукового перекладу тощо). серед видів діяльності, пов'язаних з академічним письмом, слід виокремити наукове редагування, рецензування, написання відгуків, створення підручників, навчальних посібників, комп'ютерних презентацій, сайтів, порталів, особистих сторінок, блогів;

- академічну інформатику, що передбачає сформованість бібліографічної компетентності, використання каталогів, баз даних, індексів наукового цитування, віртуальних джерел і бібліотек тощо;

- академічну комунікацію – конференційну діяльність, академічну риторику, професійну етику автора, викладача, академічне право, науково-кваліфікаційні заходи (захисти дипломних робіт, дисертацій, презентації книг тощо). Виявляється наукова комунікація в університетських традиціях, цінностях, етичних кодексах тощо. У процесі академічної комунікації відбувається ідентифікація вченого (резюме, список наукових праць, офіційна веб-сторінка тощо);

- академічну мобільність викладачів і студентів;

- академічний менеджмент – управління та організацію академічних інститутів та проектів, академічний фандрайзинг, написання грантових проектів;

- підвищення кваліфікації та академічного статусу (неформальна та інформальна освіта, самостійна робота в міжнародних дослідних, інноваційних інститутах, захист дисертацій, присвоєння наукових ступенів та звань).

У контексті професійної підготовки студентів на основі систематизації сутнісних характеристик досліджуваного поняття, виявлених у науковій літературі, академічну культуру розуміємо як систему цінностей, норм, правил, зразків поведінки, способів діяльності, принципів спілкування, що ґрунтується на педагогічно адаптованому досвіді наукової пізнавальної діяльності суб'єктів професіоналізації.

Висновки. Пріоритетну роль у забезпеченні конкурентних переваг вищої освіти в Україні та світі відіграють інвестиції в людину, в її професійну підготовку та освіту загалом. У здійсненні підготовки фахівців третього тисячоліття простежується пряма кореляція науково-технічного прогресу і зростаюча роль дослідницького компонента системи освіти як ключового механізму забезпечення професійного і соціального самоствердження людини в умовах “трансферу знань і досліджень”, “економіки знань”. Такий підхід відображає європейську філософію освіти і підготовки нового типу фахівця-дослідника, увиразнюючи набір інноваційних інваріантів професіоналізму таким складником, як *академічна культура*. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні та обґрунтуванні педагогічних умов формування академічної культури студентів технічних університетів, у з’ясуванні зв’язку цього поняття із корпоративною культурою майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі від 10.08.2005 р. [Електронний ресурс] / ЮНЕСКО-СЕПЕС. – 2005. – Режим доступу: <http://www.almamater.md/articles/879/ru.html>.
2. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ : АПН України, 1995. – 145 с.
3. Горденко Н. В. Формирование академических компетенцій у студентов вуза : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н. В. Горденко. – Ставрополь, 2006. – 27 с.
4. Комарова Г. А. Научное сообщество как междисциплинарное исследовательское поле / Г. А. Комарова // Политическая концептология. – 2011. – № 1. – С. 133–150.
5. Крымский С. Б. Познание как трансцендентность Софии / С. Б. Крымский // Collegium : международный научный журнал. – 2004. – № 14. – С. 4–8.
6. Луговий В. І. Вища освіта через дослідження: концептуальні засади здійснення й оцінювання / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. Тематичний випуск “Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології” : у 3 т. – 2012. – Т. 1. – № 3 (додаток 1). – С. 16–28.
7. Прохоров А. В. Новые академические ценности высшего образования / А. В. Прохоров // Гаудеамус. – 2012. – № 1. – С. 22–27.
8. Семенов О. Академічне письмо: лінгвокультурологічний підхід : навч. посіб. / О. Семенов, О. Фаст. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. – 190 с.
9. Сизова И. Л. Академическая культура современного российского университета / И. Л. Сизова // РЕМ: Psychology. Educology. Medicine. – 2015. – № 2. – С. 9–24.
10. Скотт П. Академические ценности и организация академической деятельности в эпоху глобализации / П. Скотт // Высшее образование в Европе. – 2003. – Т. 28. – № 3.
11. Шиверских М. Р. Взаимодействие предпринимательской и академической культуры в экономике знаний / М. Р. Шиверских // Вопросы образования. – 2010. – № 4. – С. 70–84.
12. Loima J. Academic Cultures and Developing Management in Higher Education [Electronic resource] / J. Loima. – Mode of access: http://www.vink.helsinki.fi/files/Theoria_academic.html.
13. McNamara C. Organizational Culture and Changing Culture [Electronic resource] / C. McNamara. – 2000. – Mode of access: <http://managementhelp.org/organizations/culture.htm>.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2016.

Забияка И. Н. Теоретические аспекты формирования академической культуры студентов в условиях современного университета

Статья посвящена обоснованию сущности понятия академической культуры в контексте ее формирования у студентов высших учебных заведений. Выяснено, что культурологический подход отражает европейскую философию образования и подготовки нового типа специалиста-исследователя, дополняя набор инновационных инвариантов профессионализма таким компонентом, как академическая культура.

Ключевые слова: академическая культура, ценности академической культуры студента, профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, глобализация высшего образования, экономика знаний.

Zabiyaka I. Theoretical Aspects of the Students' Academic Culture Forming through the University Education

The article deals with the academic culture problem and its' essence specification in the context of university education. It was found that the cultural approach reflects the philosophy of European education and training a new type of specialist researcher emphasizing academic culture as an educational phenomenon.

In the context of these trends and factors important changes touch the values system of high school academic culture, promoting forming the new post academic, values, as well as new academic culture.

The analysis of theoretical studies of the outlined problem reveals that the scope of academic culture includes:

Academic activities – training (lectures, organization of the students' independent work, guiding students in scientific work, methodical work of teachers) and research (theoretical studies, archival work, laboratory experiments and surveys, expeditions etc.);

Academic institutions (universities, scientific societies, research institutions, libraries and archives, private laboratories, virtual scientific and educational portals, etc.);

Academic writing (writing nonfiction, popular, scientific, methodological, qualification of texts in the form of articles, essays, lectures at conferences, thesis, dissertations, monographs, scientific translation, etc.).

Academic communication – conference activities, academic rhetoric, author's professional ethics, academic law, research activities (theses and dissertations defending, book presentations, etc.).

In the context of the students' professional training and on the basis of systematization of the essential characteristics of the concept of this research found in the scientific literature, academic culture is interpreted as a system of values, norms, rules, models of behavior, ways of life, the principles of communication, based on adapted pedagogical experience of scientific cognitive activity of future professionals.

Key words: academic culture, academic culture values, student training, professional competence, globalization of higher education, knowledge economy.